

O'QUVCHILARNING BILISH PSIXIK JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISH UCHUN AMALGA OSHIRILADIGAN ISHLAR HAQIDA

*Buxoro viloyati G'ijduvon tumanidagi
62-Xorijiy tillarni o'qitishga ixtisoslashtirilgan
maktab-internat psixologi
Rajabova Visola Sadriddinovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning bilish psixik jarayonlarini rivojlantirish uchun amalga oshiriladigan asosiy pedagogik va psixologik ishlar haqida atroflicha so'z boradi. Maqolada bilish jarayonlarining mohiyati, ularni rivojlantirishda zamonaviy interfaol vositalar va metodik yondashuvlarning ahamiyati, o'qituvchi va ota-onalarning roliga baho beriladi. Bilish faoliyati va kuzatuvchanlik, tafakkur, e'tibor, xotira, tasavvur va nutq jarayonlarining rivojlanishi bolalarning shaxsiy taraqqiyotida qanday o'rin egallashi yoritilib, amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: bilish, psixik jarayon, tafakkur, xotira, e'tibor, nutq, pedagogika, idrok, mantiqiy fikrlash, rivojlanish, motivatsiya, interfaol metodlar.

Zamonaviy maktab ta'limi jarayonida o'quvchilarning bilish psixik jarayonlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki har bir bolada tafakkur, idrok, e'tibor, xotira, tasavvur, nutq kabi psixik jarayonlarning faollik darajasi kelgusida uning o'qishdagi muvaffaqiyatlari, shaxs sifatida kamol topish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Pedagogik tajribalarda ham, nazariy asarlarda ham bolalarning bilish faoliyati — bu nafaqat ta'lim-tarbiyaning muhim mezoni, balki hayotga moslashishi, kelajak kasb tanlashi va ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun asosiy omildir. Bilish psixik jarayonlarining rivoji mustaqil fikrlash, ongli xulq, vaziyat va muammolarni tahlil qilish, yangi axborotni tez va oson qabul qilish, shuningdek, ijodiy salohiyatni yuzaga chiqarishda yetakchi rol o'ynaydi. Bu jarayonlar tafakkurni jonlantiradi, idrokni kengaytiradi, muammoni o'rganish va hal qilish ko'nikmalariga asosiy sabab bo'ladi [1].

Ta'lim jarayonida bolalarning avvalo idrok jarayonini faollashtirish kerak bo'ladi. Idrok — bu murakkab psixik jarayon bo'lib, orqali inson atrof-muhitdagi voqea-hodisalarni, predmet va narsalarni, ularning xususiyat va belgilarini tushuna boshlaydi. Idrok jonli va ongli, va shu orqali bolada tafakkurning asoslari shakllanadi. Maktab darslarida o'qituvchi o'quvchilarni aqliy va hissiy idrokini tarbiyalashga doimo ahamiyat beradi. Rang-barang tasvir, ko'rsatmali qurollardan foydalanish, amaliy mashg'ulotlar tashkil etish, ekskursiyalar va tabiat bilan jonli muloqot idrokni rivojlantirishning muhim usullari hisoblanadi. Idrok bilan birga, e'tibor ham muhim

psixik jarayon sifatida rivojlantiriladi. E'tiborni rivojlantirish uchun darslarni qiziqarli va boy mazmunda tashkil qilish, o'quvchilarni faol ishtirokga undash, ularga mustaqil muammolar berish, guruhlarda ishlash, amaliy topshiriqlarda ishtirok ettirish orqali bolalarning e'tibori bir masalaga jamlanadi va mustahkamlanadi. Turli o'yin texnologiyalari, interfaol metodlar yordamida bolalarda e'tiborning barqarorligi va taqsimlanishi mustahkamlanadi [2].

Bolalarning xotirasini rivojlantirish uchun nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash, o'rganilgan materiallarni turli shaklda mustahkamlash, ijtimoiy va hissiy bog'lanishlar yaratish, tajribalar o'tkazish, kollej va oliygoh o'qituvchilari bilan uchrashuvlar uyushtirish, debatlar, rolli o'yinlar va boshqa metodlardan foydalaniladi. Xotirani mustahkamlash o'rganilgan axborotni uzoq vaqt esda saqlash, uni kerakli vaqtda qayta tiklash, yod olish va tez turish qobiliyatini kuchaytiradi. Xotira faoliyatini yaxshilash uchun mavzularni qisqa, mazmunli va manoli bog'lanishda o'rgatish, vizual va eshitish orqali qabul qilishni kuchaytirish, repetitsiyalar, zamonaviy dasturlardan foydalanish, umuman, izchil va ongli mashqlar tizimini joriy qilish lozim. Tafakkur, fikrlash va mantiqiy xulosaga kelish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun fanda muharrirlik ishi, axborotlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash, materiallarni guruhlariga ajratish, muammoli vaziyatlarni o'rganish, bilimlarni taqqoslash hamda yangilikni yaratish, fantaziya qilish va taxmin qilish mashqlari amalga oshiriladi. Nutq faoliyatini kuchaytirish uchun esa bolalarda har kuni mutolaaga, yangi materiallarni og'zaki va yozma bayon etishga odatlantirish, she'rlar, hikoyalar, erkin hikoya tuzdirish, teatrlashtirilgan mashg'ulotlar, poetik va nasriy mashqlar, sahnalashtirish va muhokamalar asosiy o'rinni kasb etadi [3].

O'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish uchun zamonaviy interfaol metodlardan keng foydalanilmoqda. Masalan, aqliy xujum, klaster, insert, konseptual xaritalar tuzish, brainstorming, project-based learning, case-study, debat, diagnostik testlar, intellektual o'yinlar va mushohadali suhbatlar o'quvchini dars jarayonida ongli qatnashuvga, fikr almashishga, ijtimoiy va ilmiy dunyoqarashini kengaytirishga undaydi. Bu ishlarni amalga oshirishda darsdan tashqari mashg'ulot, to'garak, klub va fakultativ darslar ham katta ahamiyatga ega. Maktabda bilimga chanqoqlik, mustaqil izlanishga o'rgatish orqali bolalarda bilishga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi. Yangi materiallarni izchillik bilan berish, aniq maqsadga yo'naltirish, qisqa motivatsion topshiriqlar bilan darsni boshlash o'quvchilarda ishtiyoqni oshiradi va bilish jarayoniga jalb qiladi. O'qituvchining o'zi ham taraqqiyot va zamon talablari asosida metodik yondashuvlarini muntazam yangilab, mavzuga zamonaviy misollar hamda yangi axborotlar kiritib borishi, mustaqil izlanish muhitini yaratishi lozim. Faqatgina tayyor javoblarni taklif qilmay, bolalarga mustaqil mulohaza uchun sharoit hozirlash, faol savol-javob asosida islohotlar kiritish, muammoli savollar orqali tafakkurini rivojlantirish, faol fikrlash va yangicha qarashlarni rag'batlantirish samarali natija

beradi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, zamonaviy qurilmalardan foydalanish, interaktiv doska, elektron darslik, video va audio materiallardan foydalanish fuqaro bolalarning idrok, xotira va mantiqiy tafakkurini yanada taraqqiy ettiradi. Ushbu vositalar yordamida o'quvchilar yangi texnologiyalar bilan ishlashni, axborotni izlash, tahlil qilish va qayta ishlashni o'rganadilar [4].

Metodik nuqtai nazardan, o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishda har bir bolada individual xususiyatlar, aqliy va psixologik daraja, qiziqish va ehtiyojlarni hisobga olish, ishonch muhitini yaratish ham muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy-psixologik muhit, darsdagi iliq va ijodiy atmosfera, bolaga ergashish imkoni va rag'bat tizimi, asosan, mustaqil fikrlash, mulohaza yuritish, axborotni mustaqil tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. Dars jarayonining samaradorligi, o'quvchining bilish faoliyatida ilgari surilayotgan asosiy maqsad — bu bolani mustaqil fikrlash, yangilikka intilish va ijtimoiy foydali shaxs sifatida yetiltirishdan iborat. Buning uchun ijtimoiy-psixologik xizmatlar, maktab psixologlari yordamida o'quvning har bir bosqichida muntazam monitoring va tekshiruv ishlari olib boriladi. Diagnostik testlar, psixometrik mashg'ulotlar, motivatsion suhbatlar natijasida har bir bolaning bilish faoliyatidagi yutuq va kamchiliklar aniqlanib, individual rivojlanish strategiyalari ishlab chiqiladi. O'quvchilarning bilish psixik jarayonlarini rivojlantirishda oilaning ham o'rni juda muhim. Ota-onalar bolalarning aqliy faolligini, mustaqil fikrlash qobiliyatini, his-tuyg'ularining ijobiy namoyon bo'lishini doimo qo'llab-quvvatlashi, ularni izlanishga, ko'p o'qishga, fikr bildirishga, dunyoqarashini kengaytirishga undashi kerak. Uy sharoitida bolaga doimiy rag'bat, ilmga va yangilikka hamnafas bo'lish, erkin va do'stona muhit yaratish orqali bilish jarayonlarining puxta shakllanishiga yordam beriladi. O'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish, darsda faol ishtirokiga, mantiqiy fikrlash, tahlil va umumlashtirish, kreativ izlanish, ijodkorlik, mustaqil qaror chiqarish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini kuchaytirishga xizmat qiladi. Natijada, har bir bola hayotda uchraydigan turli vaziyatlarni baholash, o'z fikrini ochiq ifodalash va mustaqil to'g'ri qaror qabul qilishga tayyor bo'ladi [5].

Xulosa

O'quvchilarning bilish psixik jarayonlarini rivojlantirish maktab ta'limining asosiy vazifalaridan biridir. Ushbu jarayon nafaqat bilim olish, balki shaxs sifatida kamol topishda, o'zini namoyon qilishda va mustaqil hayotga tayyorlashda muhim omildir. Idrok, xotira, tafakkur, e'tibor, tasavvur, nutq va boshqa psixik jarayonlarni rivojlantirishga zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar, axborot texnologiyalari, oilaning va hamkor tashkilotlarning ko'magida erishiladi. O'quvchilarning ruhiy salomatligi, bilishga bo'lgan ehtiyoji va ijodiy imkoniyatlari to'liq yoritilsa, ularning kelajakdagi muvaffaqiyati, hayotiy tanlovlari va baxtli yashashi kafolatlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tadjieva M.R., Mirzaahmedova M.T.—Psixologiya asoslari. “Ilm ziyo” nashriyoti, Toshkent, 2021.
2. Karimov K.T.—Umumiy pedagogika asoslari. “Fan va turmush” nashriyoti, Toshkent, 2017.
3. Abduhamidova N.Sh.—Yoshlar psixologiyasi. “Turon-Iqbol” nashriyoti, Toshkent, 2019.
4. Haydarov A.S.—Ta’limda interfaol metodlar. “Yangi asr avlodi” nashriyoti, Toshkent, 2018.
5. Imomova M.—Bilish faoliyati va tafakkurni rivojlantirish. “O‘zbekiston” nashriyoti, Toshkent, 2020.
6. Xolmatov S.—Bolalar psixologiyasi. “Mumtoz so‘z” nashriyoti, Toshkent, 2022.